

Tainele icoanelor Ortodoxiei se cer mereu pătrunse și descifrate spre luminarea pașilor credinței noastre. Ele ne fac străvezie lumea Împărăției pe care ni s-a dat să o pregustăm încă de aici. Iată de ce și cel mai mic detaliu al simbolismului iconografic se dovedește de o mare importanță pentru maturizarea noastră în Duh. Despre acest tezaur sfânt, tainic ascuns și totodată tuturor revelat prin culoare, ne-a vorbit bine-cunoscutul teolog ortodox și filosof francez Jean-Claude Larchet.

Ionuț Aurelian Marinescu

Domnule profesor, de ce Ortodoxia a preferat de veacuri să zugrăvească icoana Învierii Domnului sub chipul reprezentării Pogorării la iad a Mântuitorului și nu sub forma ieșirii Lui triumfale din mormânt?

Pe această temă a existat o întreagă dezbatere: celebrul iconograf și iconolog Leonid Uspensky a consacrat acestui subiect un studiu special, din cauza caracterului său problematic.

De fapt, adevărata icoană a Învierii este cea de-a doua, care le reprezintă pe Sfintele Femei Mironosițe în fața mormântului gol, împreună cu un înger care le vestește Învierea. Ea este, de altfel, și cea mai veche, căci cel mai vechi exemplar cunoscut al său datează din secolul al III-lea, pe când cel mai vechi exemplar cunoscut al icoanei Pogorării la iad nu datează decât abia din secolul al VI-lea.

Este paradoxal faptul că în icoana celei mai mari dintre sărbători (și a celui mai mare eveniment din iconomia mântuirii - căci „dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este credința voastră“ [1 Corinteni 15, 17]) - Hristos nu este reprezentat, în timp ce El apare în toate celelalte icoane ale sărbătorilor (care prăznuiesc celelalte etape ale acestei iconomii).

Hristos Cel înviat nu apare din mai multe motive: în primul rând, din cauza caracterului extraordinar al evenimentului; în al doilea rând, pentru că cele patru Evanghelii nu furnizează nici o explicație a modului în care s-a petrecut Învierea, iar icoanele sunt întotdeauna fidele istorisirii evanghelice, Tradiția păstrând și ea tăcerea referitor la acest subiect; iar în al treilea rând, din cauza faptului că trupul înviat nu este perceptibil imediat: Maria din Magdala nu-L recunoaște pe Hristos de lângă mormânt înainte ca Acesta să i se reveleze (Ioan 20, 14-16); ucenicii de la Emaus nu îl identifică nici ei: „ochii lor erau ținuți ca să nu-L cunoască“ (Luca 24, 16); nici îngerii nu-L sesizează, precum spune una dintre stihirile de la Utrenia glasului 5:

Taine și sensuri teologice în icoana Învierii

„Îngerii Tăi cei fără de trup n-au simțit când ai înviat“.

Ce interpretare teologică ar trebui să dăm elementelor iconografice puse laolaltă în reprezentările Învierii Domnului?

Pogorarea la iad este un fapt foarte important, este punctul cel mai de jos al chenozei Fiului lui Dumnezeu. Este o etapă majoră a iconomiei Sale mântuitoare, pentru că ea a făcut ca toți dreptii Vechiului Testament (și ai tuturor veacurilor care au precedat Întruparea Domnului) să beneficieze de mântuirea pe care El a câștigat-o pentru întreaga umanitate, eliberându-i de puterea diavolului, a păcatului și a morții, și dând puterea să învieze tuturor oamenilor care au trăit înainte de venirea Sa printre noi.

În timp ce icoana Sfintelor Femei Mironosițe aflate în fața mormântului gol este factuală, icoana Pogorării la iad prezintă mai ales efectele duhovnicești ale acesteia din urmă, având o puternică dimensiune simbolică.

În primul rând, Hristos este reprezentat cu trupul, pe când textele liturgice ne spun că El S-a pogorât la iad cu sufletul, timp în care trupul Său a rămas în mormânt (a se vedea Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur: „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul și pe tron împreună cu Tatăl și cu Duhul ai fost, Hristoase, pe toate umplându-le, Cel ce ești necuprins“).

În al doilea rând, iadul este reprezentat printr-un spațiu negru (care semnifică „întunericul cel mai din afară“, o lume în care nu pătrunde Lumina dumnezeiască). Porțile sale sunt căzute la pământ, încrucișate, călcate în picioare de Hristos; acolo se află împrăștiate chei, încuieri deschise, lanțuri rupte, toate semnificând faptul că Hristos a deschis porțile iadului, care până atunci erau încuiate, pentru a-i scoate pe cei care erau închiși acolo, eliberându-i de lanțurile lor pe aceia pe care iadul îi ținea captivi. În anumite icoane, vedem un om, așezat la pământ, cu mâinile și picioarele legate, reprezentându-l pe diavol, căruia de acum i s-a luat puterea.

În al treilea rând, icoana prezintă în centrul său pe Adam și pe Eva, care sunt trași de Hristos din mormintele lor ca și cum Hristos i-ar învia. Însă El nu-i învie, ci îi eliberează din iad, iar icoana anunță învierea lor viitoare, în același timp cu a celorlalți oameni (căci ei sunt, în calitate de protopărinți, rădăcinile întregii umanități).

Evangheliile nu menționează pogorarea lui Hristos la iad, cum de altfel nu menționează nici modul Învierii Sale. Sfântul Apostol Petru face însă două aluzii la ea (Faptele Apostolilor 2, 24-32; 1 Petru 3, 19), iar slujbele liturgice din Sfânta și Marea Sămbătă vorbesc mult despre aceasta.

Și icoana Sfintelor Femei Mironosițe aflate în fața mormântului gol este bogată în conținut: faptul că Hristos nu este repre-

zentat arată că Învierea Sa constituie obiectul credinței noastre, lucru care este de altfel puternic subliniat și de episodul cu Toma Apostolul: „Pentru că M-ai văzut ai crezut. Fericiți cei ce n-au văzut și au crezut!“ (Ioan 20, 29). O altă învățătură a acestei icoane este faptul că femeile sunt cele care merg primele la mormânt, și că lor, nu ucenicilor, le este vestită prima dată Învierea (iată o frumoasă expresie a valorizării femeilor de către creștinism și a faptului că ele adesea îi întrec pe bărbați în răvnă!). În fruntea lor, Maria din Magdala, păcătoasa pocăită, o altă puternică învățătură care coincide cu numeroase învățături din Evanghelii!

Ce repere iconografice pun în evidență dumnezeirea lui Iisus Hristos în reprezentările Învierii Domnului?

În icoana Sfintelor Femei Mironosițe aflate în fața mormântului gol, prezența lui Hristos, Care a biruit moartea prin atotputernicia dumnezeirii Sale, este paradoxal indicată prin însăși absența Sa. Este o reprezentare pe care am putea-o califica drept apofatică.

În icoana Pogorării la iad, dumnezeirea lui Hristos este afirmată atât prin mandorlă (acel cerc întreit din jurul Mântuitorului) și prin razele luminoase ale acesteia (cărora se adaugă și veșmântul alb sau aurit al lui Hristos), cât și prin dinamismul posturii Sale și prin puterea gestului Său, când

îi trage pe Adam și pe Eva din mormintele lor.

Cum îl poate icoana ajuta pe cel slab în credință și cum poate fi ea corect înțeleasă de cei care nu participă în mod frecvent la sfintele slujbe?

Icoanele exprimă prin imagini istorisirile Evangheliilor sau ale scrierilor apocrife inspiratoare pentru Biserică (spre exemplu, icoana Adormirii, care urmează istorisirea Protoevangeliei lui Iacob). La fel ca și Sfintele Scripturi, ele nu acționează în mod magic, automat, ci presupun o minimă adeziune a celui care se așază în fața lor. Ca și în toate realitățile bisericesti în care se transmite harul, se aplică principiul sinergiei, drag spiritualității ortodoxe (harul nu acționează decât proporțional cu receptivitatea omului, tocmai pentru a-i respecta libertatea). Este clar că icoana Sfintelor Femei Mironosițe aflate în fața mormântului gol face apel la credința noastră, la fel cum mormântul gol însuși a făcut apel la credința femeilor mironosițe și mai apoi a apostolilor.

Totuși, un har este dat uneori fără ca omul să facă ceva pentru a-l primi. Unii oameni au revelații, sau cel puțin semne dumnezeiești, nu pentru că sunt demni de ele, ci gratuit, pentru că Dumnezeu consideră că aceasta este modalitatea cea mai potrivită pentru a-i convinge sau a le reorienta viața. Cei necredincioși beneficiază de mai multe minuni decât cei credincioși (deja primii creștini se mirau de aceasta), căci, precum explică Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Ioan Casian, în cazul celor credincioși, credința face inutile semnele. Fără a merge atât de departe, icoana beneficiază de o putere specială, aceea a imaginii, care este superioară conceptelor și cuvintelor în nașterea convingerii. Acestea din urmă ne pun în fața unei idei, în timp ce imaginea ne așază în fața unei realități.

Se spune adesea că frescele care acoperă interiorul bisericilor (și uneori și exteriorul, ca în România) au fost concepute ca niște catehisme destinate pruncilor și celor care nu știu să citească. Însă ele sunt pentru toți o completare a Sfintelor Scripturi, care ne acordă, altfel decât acestea, un anumit acces la Revelație. Prin cadrul ei, prin perspectiva sa inversă, icoana este o interfață al cărei conținut merge către spectator, antrenându-l în același timp în interiorul ei. Altfel spus, orice icoană dă naștere unei comuniuni. Modul de reprezentare specific icoanei (dacă aceasta este conform Tradiției) îi permite celui care o privește să depășească dimensiunea naturală a realității reprezentate, dându-i acces la dimensiunea supranaturală pe care ea o poartă. Ea nu este o simplă reprezentare umană, ci o reprezentare divino-umană. Chiar dacă dimensiunea dumnezeiască nu poate fi exprimată decât prin mijloace simbolice, ea se manifestă totuși cu o anumită putere, care atinge la un anumit nivel orice persoană care o privește cu respect. Icoana transmite un har: la nivelul cel mai elementar ea atrage, la un nivel mediu ea cheamă, iar la un nivel superior ea revelează și unește într-o comuniune duhovnicească.